

İran Mitolojisinin İslam Devrimindeki Rolü & Humeyni ve Şah'ın Söylemlerinin Analizi

Serkan Balkan* & Fatih Tiryaki**

Özet

İran tarihinde köklü değişimler meydana getiren İran İslam devrimi birçok farklı açıdan analiz edilmiş olsa da bu analizlerin pek azı devrimi mitolojik çerçeve ile temellendirmektedir. Böylesine köklü bir devletin geçmişle olan bağlarının her daim canlı olduğu gerçeğini varsayar ise devrim sürecinde de halkın bilinçaltındaki mitolojik inanışların önemli bir payı olduğunu söylemek mümkündür. Bu bilgiler ışığında biz bu çalışmamızda İran mitolojisinin devrime olan etkilerini ve hem Şah'ın hem de Humeyni'nin bu dönemdeki söylemlerini mitolojik bir perspektiften değerlendireceğiz. Bunu yaparken de 1953 Musaddık devrimini milat olarak kabul edip bu tarihten devrime kadar geçen kırılma noktalarını kronolojik bir sıra ile anakronizme kaçmadan incelerken olayları son tahlilde mitoloji ile ilişkilendireceğiz. Sonuç bölümünde ise devrim ile esasında çok fazla şeyin değişmediğini, değişenin yalnızca meşruiyetini ve İran halkının baba figürü olma özelliğini kaybeden Şah'ın yerine halkçı ve sözde fundementalist söylemleri ile halkı derinden etkileyen yeni baba figürü Humeyni'nin geldiği tespitlerinde bulunacağız.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, İran, Şah, Humeyni, İslam Devrimi

* Doktora Adayı - Ortadoğu Çalışmaları, Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, balkanserkan@gmail.com

** Doktora Adayı - Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, fatihtiryaki@kocaeli.bel.tr

The Role of Iranian Mythology in Islamic Revolution & Analysis of the Discourses of Khomeni and Shah

Serkan Balkan* & Fatih Tiryaki**

Abstract

History of Iran has been dramatically changed by Iran Islamic Revolution. Although it has been analyzed from different perspectives, very few of them were based on mythology. Such an established country would undoubtedly have a substantial history. So it would be appropriate to signify that within the revolution period, mythological belief of people's subliminal perception has a considerable effect on the revolution history. In the light of this information, we will analyze the effects of mythology on Iran Revolution by reviewing the expressions of both Shah and Khomeni in a mythological perspective. In this study, we will consider the Musaddık Revolution in 1953 as a milestone and the key points during this period till the revolution will be chronogically mentioned. Finally as a last analysis, we will associate the findings with mythology. In conclusion part, we will submit our observations to your attentions that the revolution period has no drastic effects indeed. The main point that should be mentioned within effects of revolution is that, the Shah lost his constitutional monarchy and the perception of his Father figure for Iranians and a New Father Figure Khomeni who affected the people by his populist and fundamentalist statements came to power.

Keywords: *Mythology, Iran, Shah, Khomeni, Islamic Revolution*

---

* PhD Candidate - Middle Eastern Studies, Sakarya University, Center for Middle Eastern Studies, balkanserkan@gmail.com

** PhD Candidate - Political Science and Public Administration - Sakarya University, Institute of Social Sciences, fatihtiryaki@kocaeli.bel.tr

Giriş

Günümüzde toplumların gelişimlerini ve insanların düşünce yapılarını anlayabilmek ve tarihsel süreçte yaşanmış olaylara toplum tarafından verilen tepkileri doğru analiz edebilmek için o topluma ait mitolojik efsaneleri de göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü insanlar yaşadıkları coğrafyada önemli olduğuna inandıkları kişileri, yaşanmış olayları ve mekânları kuktan kuşağa sözlü olarak birbirlerine aktarmışlardır. Bu aktarım esnasında aktarıma konu olan kişiler kutsallaştırılabildiği veya ilahlaştırılabildiği gibi, gizemi ortaya koyulamayan olaylar da çeşitli şekillerde yorumlanmışlardır. Zamanla efsaneye dönüşen bu aktarımlar, insanı yaşadığı coğrafyaya, içinde bulunduğu topluma ve insanları birbirine manevi bir şekilde bağlayan önemli elemanlardır. Özellikle geleneksel toplumlarda efsaneler yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Zira geleneksel toplumlarda kendilerini kontrol edemedikleri bir gücün yönettiğine dair yaygın bir inanış bulunmaktadır. Doğal afetler ya da yaşanmış felaketler onlara yaptıkları yanlışlardan veya işledikleri günahlardan dolayı bu kontrol edilemeyen güçler tarafından verilmiş bir cezadır. Yine aynı şekilde başarılar ve yaşanmış güzel olaylar da yaptıkları iyiliklerden dolayı onlara sunulmuş nimetlerdir.

Binlerce yıllık kabile geleneğinden gelen İran da geleneksel toplumlardan biridir ve yüzlerce yıl boyunca nesilden nesile aktarılan mitolojik efsanelerin hala insanlar üzerinde ve çocukların karakterinin gelişiminde etkisi bulunmaktadır. Bu çalışmada İran toplumunun ve liderlerinin üzerinde mitolojik unsurların ne derece etkili olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu unsurlardan özellikle İran toplumu üzerinde etkili olan en önemli üç tanesinin de altını çizmek gerekir. Bunlar, liderin ya da hükümdarın tanrı tarafından yetkilendirilerek onun adına hüküm sürdüğüne olan inanç, kabile toplumlarında önemli yer tutan ve karşı gelinemeyen baba karakterine duyulan saygı ve zor şartlarda bir kurtarıcının geleceğine dair inanıştır. Bahse konu mitolojik unsurların Muhammed Rıza Şah'ın ikinci kez tahta çıktığı 1953 yılından Humeyni'nin 1979'daki İslam devrimine kadar olan süreçte toplum üzerindeki etkisi incelenecek ayrıca Muhammed Rıza Şah ve Humeyni'nin söylemleri, davranış şekilleri ve olaylara bakış açıları mitolojik unsurlar ile paralellik kurularak gösterilmeye çalışılacaktır.

İran ve Ortadoğu tarihine damga varan bu devrimi dini ritüelleri ele almadan değerlendirmek hiç şüphesiz ki büyük bir yanılgı olacaktır. Her ne kadar İran halkı tarihsel süreç içerisinde Zerdüştlükten İslamiyet'e geçiş yapsa da eski dinlerinden gelen temellerin ve geleneklerin etkisi sürmekte-

dir. Bu bağlamda Şia'nın da bir kısım noktalarda Zerdüştlükten etkilendiği iddialarını göz önüne aldığımızda İranlıların neden hala bu eski gelenekleri yaşattıkları sorusuna cevap bulabiliriz. Esasında bu anlayış köklerine bağlı tüm devletlerde görülen bir durumdur. İslamiyet öncesi geleneklerin ve adetlerini İslam ile sentezleyerek bir anlamda geçmişle olan bağlar her daim diri tutulmak istenmiştir. İran devrimini bu perspektiften ele aldığımızda Humeyni'nin ve Şah'ın birçok söylem ve davranışının da bu temellerden geldiğini söylemek yanlış olmaz. İki lider de halkın bilinçaltında bulunan tarihsel mitolojik argümanları kullanarak esasında halkın üzerinde meşruiyetlerini sağlamak istemişlerdir. Fakat burada bir ayrıntıyı kaçırmamak gerekir. Şah belli dönemler haricinde kendini genelde İslam öncesi dönem ile özdeşleştirip bu yönde söylemlerde bulunurken Humeyni baba figürü ve kurtarıcı gibi mitolojik argümanları Şia'ya isnat ederek bu temelden hareket etmekteydi. Örneğin Şah kendini büyük Dara'nın soyuna atfederken, Humeyni kendisini On ikinci imam Mehdi'nin temsilcisi olarak görüyordu. Bu ayırım belki de Humeyni'nin Şah'a karşı elde ettiği zaferde en önemli ayrıntılardan biriydi.

Tarihsel Arka Plan ve Teorik Alt Yapı

Zerdüştlük MÖ. 2000'li yıllardan başlayıp MS. 642 yılındaki Arap istilasına kadar yaklaşık 2500 yıl İran topraklarında ve çevresinde etkisini göstermiş dünyadaki en eski dinlerden biridir. Zerdüştlüğün kutsal kitabı Avesta¹, iyiliği temsil eden tanrısı Ahura Mazda ve kötülüğü temsil eden tanrısı Ehrimen'dir. Zerdüştlük öğretisine göre bu iki tanrı arasındaki mücadele, sonunda Ahura Mazda'nın galip geleceğine inanıldığı bir savaş olup, iyilik ile kötülük, düzen ile kargaşa arasındaki mücadeleyi temsil etmektedir.² Antik İranlıların hayal ettiği bu dünyada, tüm yaşayan canlılar düzenin, iyiliğin, doğruluğun ve aydınlığın temsilcisi Ahura Mazda ile kargaşanın, kötülüğün, yanlışlığın ve karanlığın temsilcisi arasında bir seçim yapmak zorundaydılar. İyiler ise ayrıca, Ahura Mazda'nın takipçisi olduklarını beyan etmek ve ona ibadet etmek mecburiyetindeydiler.³

---

1 Kimi kaynaklara göre Zerdüştlük Ehl-i Kitaptan sayılmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Şinasi Gündüz, "Mecûsilik", DİA, XXVIII, 2003, s. 280-281.

2 Marietta Stepaniants, "The Encounter of Zoroastrianism With Islam", Philosophy East & West, Volume:52, April 2002, s.161.

3 Profs Oktor Skjaervo, "Introduction to Zoroastrianism", EIrCiv 102a, Spring 2006, s.1.

Zerdüştlüğün öğretilerinin nesilden nesile sözlü gelenek ile aktarılması sebebiyle Ahamenişler (MÖ 550-331) öncesi dönem ile ilgili bilgiler kıstıtlıdır. Büyük Kiros (II. Kiros) ve Büyük Dara (I. Dara) tarafından Farsça, Elamca ve Babilce yazıtlar sayesinde tarihçiler Zerdüştlüğün tarihi hakkında daha detaylı bilgilere ulaşabilmişlerdir. Bu yazıtlardan Ahamenişler döneminde Zerdüştlüğün din, Avesta'nın da kutsal kitap olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Hükümdar, Firavunlar gibi tanrı olmamakla birlikte, Ahura Mazda tarafından seçilen ve ona bağlı kaldığı sürece düzeni kurması için desteklenen tanrının vekili konumundaydı. O kralların kralıydı.⁴ Nitekim I. Dara'nın yaptırdığı yazıtlarda Ahura Mazda'nın, krallığı yeryüzünde düzeni yeniden tesis etmesi için ona verdiğiinden ve onun yardımıyla savaşlar kazanarak krallığını kurduğundan bahsedilmektedir.⁵

Ahemenişler döneminde Zerdüştlüğün dünyadaki başlıca dinlerden biri olduğuna ve diğer toplumlar üzerinde etkisi olduğuna dair güçlü bir inanış vardır. Örneğin Büyük Kiros, Yahudilerin Kudüs'e dönmelerine ve Babiller tarafından yıkılan Süleyman Tapınağının⁶ yeniden inşasına izin vermiş, böylece Yahudi olmamasına karşın ona Tanrı'nın mesh ettiği insan denilmiştir.⁷ Buna karşın Büyük İskender'in doğu seferi sırasında aynı hoşgörü gösterilmemiş ve Ahamenişlerin yönetimine son verilmiştir. İskender'in 7 yıllık kısa iktidarında Avesta'nın kutsal metinleri olarak kabul edilen ve 12.000 öküz derisine yazıldığı rivayet edilen yazılar Persopolis'te yakılmıştır.⁸ Büyük İskenderin Ahamenişleri yıkması ve kutsal metinleri yaktırmasının yarattığı travma; iyilik – kötülük, düzen – kargaşa arasında mücadelenin olduğuna inanılan İran toplumunda bize göre Doğu – Batı ayrışmasının ilk temellerini atmıştır. İleride yaşanacak olan İngiliz işgali ile birlikte Batı düşmanlığı İran toplumunun bilinçaltında daha da gelişecek ve günümüze kadar devam edecektir. Zaten binlerce yıl sürmüş olan iyi ile kötünün, aydınlık ile karanlığın mücadelesi böylece doğu ile batının mücadelesi şeklinde yansımasını bulacaktır. Nitekim yabancıların İran

4 Şahin Ahmetoğlu, “İslam Mezhepleri Tarihinde Karizmatik Liderlik Anlayışı: Hz. Ali Örneği”, Milet ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt:7 Sayı:3, Eylül – Aralık 2010, s.172.

5 William W. Malandra, “An Introduction to Ancient Iranian Religion”, University of Minnesota Press, 1983, s.49.

6 Yeniden inşa edilen Süleyman Tapınağı MS. 70 yılında Romalılar tarafından tekrar yıkılmıştır. Halen İsrail'de tapınağın yeri yeniden inşa edilmek için aranmaktadır.

7 Gene R. Garthwaite, “İran Tarihi”, İnkılap, 2011, s.27.

8 Mehmet Korkmaz, “Zerdüş Dini: İran Mitolojisi”, Alter, 2010, s.24.

aleyhinde komplolar kurduklarına dair düşünce İran tarihi boyunca işlenerek İran düşüncesinin derinliklerine yerleşmiş ve İranlı kimliği oluşturmak için kullanılmıştır.⁹

Sasaniler'in (224-651) Partları devirmesiyle, Ahamenişler döneminin ihtişamı yeniden geri gelmiş ve 400 yıl sürecek olan bir hükümdarlık kurularak Zerdüşt dininin bu dönemde kurumsallaşması sağlanmıştır.¹⁰ Ancak iyilik tanrısı Ahura Mazda ile kötülük tanrısı Ehrimen arasında geçen çok tanrılı mücadeleden, Ahura Mazda'nın galip geldiği ve iyiliğin kazandığı tek tanrılı dine geçiş olmuştur. Doğal olarak iyilik ile kötülüğün savaşında iyiliğin temsilcileri yani galip gelen taraf da İranlılar oluyordu. Bu tarz bir yaklaşımın günümüzde de şeytan batı söylemiyle devam ettiği görülebilir.¹¹ Zerdüşt dininde bir değişim yaşanmasına karşı, hükümdar algılamasında bir değişim yaşanmamıştır. Şahlara Tanrı tarafından yetki verilmekte ve bu yetki kimse tarafından geri alınmamaktadır. Bu yaklaşım Şahlara Ahamenişler döneminde olduğu gibi bir kutsallık kazandırmıştır. Bu yaklaşım sayesinde ilk Sasani Hükümdarı Ardeşir (224-239) Kralların Kralı, Şahların Şahı ünvanını kullanmaya başlamıştır.¹² Yine Sasani hükümdarı Şapur (240-272) Nakş-ı Rüstem'deki yazıtında kendisinden ilahi bir varlık gibi bahsetmekte ve bu yazıt Dara'nın Bisitrun'daki yazıtı ile paralellik içermektedir. Burada da görüldüğü gibi, hükümdar tanrının vekili konumundadır.¹³

637 yılında Kadisiye savaşında İslam bayrağı altında toplanmış Arap orduları tarafından Sasani yönetimine son verildiğinde, yaklaşık 2500 yıl Zerdüşt dini altında yaşayan insanların doğal olarak İslamiyet'i hemen kabul etmesi beklenemezdi. Nitekim dönüşüm yaklaşık 200 yıl sürmüştür. İslamiyet ile tanışmanın savaş vasıtası ile olması ve özellikle Abbasiler döneminde Zerdüştlere yapılan baskı ile Araplara karşı oluşan kin, daha önce Büyük İskender örneğinde olduğu gibi çeşitli şekillerde günümüze kadar devam etmiştir.¹⁴

---

9 Dr. Hamid Ahmedî, "İran: Ulusal Kimlik İnşası", Hakkı Uygur (Çev.), Küre Yayınları, Ocak 2009, s. 104-105.

10 Garthwaite, s.80.

11 Abdullah Yeğîn, "İran Siyasetini Anlama Kılavuzu", SETA Yayınları XXV, Haziran 2013, s.19.

12 Ahmetoğlu, s.173.

13 Garthwaite, s.105.

14 Yeğîn, s.20.

İslamiyet'in gelişiyle artık Zerdüştlükteki inanişaya göre Ahura Mazda Allah, Ehrimen ise şeytan olmuştu ama daha önce büyük devlet kurmuş bir milletin İslamiyet'i kabul ettikten sonra Arap medeniyetinin altına kolayca girebilmeleri de pek kolay değildi. Doğal olarak yeni bir kültürü, yüz yıllarca yaşadıkları kültürle sentezleyip yeniden ve değişik şekillerde ortaya çıkarmış olabilecekleri göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁵ Nitekim Safevi Devletinin (1501-1722) Şah İsmail (1501-1524) tarafından kurulmasının ardından devletin resmi mezhebi olarak kabul edilen Şiilik, İran halkına dayatma yoluyla kabul ettirilmiştir.¹⁶ Şah İsmail'in ölümünden sonra tahta geçen Şah Tahmasb döneminde ise uygulanan dayatma politikaları sonuç vermiş ve halk kurumsallaşan Şii mezhebini nispeten daha kolay kabullenmiştir.¹⁷ Dara'nın zamanında Zerdüştlüğün gelişmesi gibi, Şah İsmail zamanında da Sünni çizgiden ayrılarak başlarda zorla da olsa benimsenen Şiilik, tarihin ve kültürün de etkisiyle çeşitli değişimlere uğramış ve nihayetinde İran Şiiliğinin resmi temsilcisi olmuştur.¹⁸ Dinsel öğretiler değişse de, daha önce ki hükümdarlarda olduğu gibi Şah İsmail de kendine kutsallık atfetmiştir. Yazdığı şiirlerde, kendinden önceki şahlardan ya da hükümdarlardan farksız bir şekilde, kendisinin Tanrının sırrı ve on iki imamın piri olduğunu, annesinin Fatma, babasının Ali olduğunu yazmıştır. Yine başka bir şiirinde Zerdüştlükte önemli yere sahip olan kahramanlardan, Cemşid, Feridun, Rüstem olduğunu belirtmiş, böylece hem İran mitolojik efsaneleri ile hem de İslamiyet ile kendisi arasında bir bağ kurmuştur.¹⁹

Görüldüğü gibi İranlı liderlerin kendine kutsallık atfetmesi bir gelenek haline gelmiştir. Nitekim bu tarz yaklaşımları modern İran zamanında da görmekteyiz. Bunun sebebi ise İran mitolojisinde yatmaktadır. Mitoloji bir ulusun, kültürünü ve kimliğini şekillendiren unsurdur. Mitolojinin etkisi dinden sanata, toplumsal yaşamdan siyasete kadar her yerde görülebilir.

15 Fatih Toplaoğlu, "Şia'nın İran Kültüründen etkilendiği düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme", Milet ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt:8 Sayı:3, Eylül – Aralık 2011, s.33.

16 Garthwaite, s.147.

17 Doğan Kaplan "Şiiliğinin İran Topraklarındaki Egemenliği" Marife-Şia Özel Sayısı, Yıl:8 Sayı:3, 2008, s.17.

18 John Curtis and St.John Simpson, "The World of Achaemenid Persia: History, Art and society in Iran and The Ancient Near East", Proceeding of a Conference at the British Museum, 29th September – 1st October, 2005, s.119.

19 Garthwaite, s.150.

İnsanlar kendilerini doğaüstü güçler ile ilişki içinde olduklarına, evreni onların yönettiklerine ve ihtiyaçları olan şeyleri onlardan talep etmeleri gerektiğine inandırmışlardır.²⁰ Yüzlerce yıl boyunca söylenceler ile nesilden nesile aktarılan mitolojik efsaneler hala İran toplumunda gündelik yaşamda dahi etkili olmaktadır. Yetişkinler çocuklarını yetiştirirken bu efsaneleri anlatmakta, bir nevi çocuklarının ilk eğitimlerini bu şekilde almasını sağlamaktadır. Öğretmenlerden, bakıcıya varana kadar herkes bu kahramanlık hikâyelerini çocuklara anlatmakta ve çocuklar bu efsaneler ile yetiştirilmektedir ya da büyütülmektedirler.²¹ İran toplumu için önemli bir yer arz eden, Avesta'da ve Firdevsi'nin *Şehnamesinde*²² konu alınan mitolojik efsanelerde geçen Cemşid, Feridun, Rüstem ve Sührab bu kahramanlık efsanelerinde ana karakter konumundadır.

Cemşid ve Feridun

Efsaneye göre insanların günahkârlığına ve aç gözlülüğüne kızan tanrı Ahura Mazda, dünyadan ışığı almıştır. Böylece yeryüzünde Ehrimen hüküm sürmeye başlamıştır. Ancak kurtarıcı Çemsid, Ehrimeni tahtından indirerek insanlığa huzur ve barışı getirmiştir. Bundan memnun olan Ahura Mazda ışığı tekrardan insanlığa geri vermiştir.²³ Fakat zamanla ihtişam ve güç Çemsid'i ele geçirerek onun Ahura Mazda'ya olan bağlılığını unutmamasına sebep olmuştur. Ahura Mazda'nın insanlığa olan mesajını iletmeyip, kendini tanrı sanmaya başlayan Cemşid kendisine tapılmaya başlanmasını istemesiyle halkın gözündeki ihtişamını bir anda kaybetmiştir.²⁴ Bunun üzerine halk, Ehrimen tarafından başa geçmesi için kandırılan ve daha sonra kendisine Ejderha Kral denilecek olan Dehhak'ın²⁵ peşinden giderek, Cemşid'i tahtan indirmiş ve yerine Dehhak geçirilmiştir.

---

20 Mana Saadi Nejad, "Mythological Themes in Iranian culture and Art: Traditional and Contemporary Perspectives", Iranian Studies, Volume: 42, Number: 2, April 2009, s. 231.

21 Fereydoun Hoveyda, "The Shah and The Ayatollah: Iranian Mythology and Islamic Revolution", Praeger, 2003, s.ix.

22 İranlı şair Firdevsi tarafından son şekli 1018 yılında verilen ve tarihsel olayları, nasihatleri, ahlaksal doktrinleri şiirsel olarak konu alan İran ulusal destanıdır.

23 Hoveyda, s.38.

24 Mehmet Korkmaz, "Mitolojik İran Efsaneleri", Alter, 2012, s.36.

25 Arap istilasının yarattığı etki dolayısıyla Dehhak, Şehname'de Arap bir karakter olarak canlandırılmıştır.

Dehhak tahta geçtiğinde, Ehrimen tarafından iki omzundan öpülmesi sonucu iki adet yılan omuzlarından başverir. Dehhak tarafından yılanların kafası kesilse de yerlerine yenisi çıkarılır. Yılanların kendisine zarar vermemesi için her gün 2 ergenin beyni ile beslenmesi gerektiği Ehrimen tarafından Dehhak'a tembihlenir.²⁶ O günden itibaren yeryüzünde 200 yıl sürecek ve her gün halktan iki kişinin kurban edildiği zalimane bir yönetim başlar. İnsanlar Dehhak'ın zulmünden acı çekmeye başlarlar ve bir kurtarıcının gelmesi için Ahura Mazda'ya dua ederler. Ahura Mazda'da kurtarıcı Feridun'u düzeni yeniden tesis etmesi için görevlendirir. Feridun da Dehhak'ı tahtından indirerek düzeni yeniden sağlar. Hükümdarlığı boyunca adaletiyle ün salan Feridun, İran toplumunda efsanevi bir kahraman olmuştur.²⁷ İran toplumunda çetin dönemler ve zor şartlarda/ âhir zamanda gelmesi beklenen bir mehdi/ kurtarıcı inancının²⁸ izini ve alt yapısını bu türden efsanelerle ve mitolojik anlatımlarla birlikte okumak faydalı olacaktır.

Rüstem ve Sührab

İran toplumu için önemli olan diğer bir efsane Rüstem efsanesidir ve İran toplumundaki baba karakterinin ne kadar önemli olduğunu bize göstermektedir. Efsaneye göre Rüstem Turan sınırına avlanmaya gitmiştir. Yemeğini yedikten sonra uyuyakalır ancak uyandığında atının olmadığını görür. Atını akıbetini sormak için Semerkant krallığına gider ve kral tarafından misafir edilir.²⁹ Gece vakti kralın kızı Tahmineh kahramanlıklarıyla ünlü Rüstem'in odasına gider ve geceyi birlikte geçirirler. Sonrasında atına kavuşan Rüstem krallıktan ayrılır ancak 9 ay sonra Sührab dünyaya gelir.³⁰ Sührab çok hızlı bir şekilde büyür ve Turan ordusunda savaşçı olur. Hiç görmediği babasını aramaya başlar. Bir gün bir savaş esnasında kim olduk-

²⁶ Nejad, s.234.

²⁷ Korkmaz, "Zerdüşt Dini: İran Mitolojisi", s.440.

²⁸ Ca'fer Sübhani, "el-İlahiyyat ala hude'l-kitâb ve's-sünne ve'l-akl", Hasan Muhammed Mekki Amili (der.), Beyrut: el-Merkezü'l-Alemi li'd-Dirasat, 1990, II, s.633-650; Abdurrahman Bedevî, "Mezâhibü'l-İslâmiyyîn", Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1973, II, s.71-82; Muhammed Bâkir es-Sadr, "Bahsu havle'l-Mehdiyye", Beyrut: Dârü't-Taaruf, 1981/1401, s. 7-14.

²⁹ Abolqasem Ferdowsi, "The Shahnameh: The Persian Book of Kings", Dick Davis (Trans.), Penguin Group, 2006, s. 187-189.

³⁰ Hoveyda, s.43.

larını bilmeden karşılaşırlar. Sührab tam Rüstem'i yenilgiye uğratacakken, Rüstem bir şans daha ister. İkinci kez karşılaştıklarında ise Rüstem Sührab'ı ölümcül bir şekilde yaralar. Fakat Sührab'ın ölmeden önce söylediği sözlerden onun kendi oğlu olduğunu anlar ve Rüstem ağlamaya başlar. Ancak onun oğlu olduğunu anlayan Sührab ona ağlamamasını ve ne yazıldıysa öyle olması gerektiğini söyler ve ölür.³¹ Batı kültürüne ait Yunan mitolojisi Oidipus destanında ise, oğlan Oidipus hiç tanımadığı Thebes Kralı babası Laius'u aralarında çıkan kavgada öldürmektedir.³² İran mitolojisinde ise bunun tersidir. Çünkü baba karakteri İran toplumunda önemli bir karakter olup, toplumun her basamağında karşımıza çıkmaktadır. Çekirdek ailedeki babadan, kabile şeyhine, toprak sahibinden ruhban sınıfına ya da Şah'a kadar her kademede, hiyerarşik olarak en tepede bulunan bir baba karakteri bulunmaktadır ve onun dediklerinin dışına çıkılmamaktadır. Nihai karar alıcı odur. Kimse o baba karakterini öldürüp ya da yenip yerine geçemez. Ancak doğal yollardan baba karakteri görevinden ayrıldıktan sonra sıradaki kişi ya da oğul, babanın yerini devralmaktadır. Nitekim oğul tarafından öldürülüp yerine geçilen bir İran Şah'ı bulunmamaktadır. Muhammed Ali Şah tahtan indirildikten sonra yerine oğul Ahmet Şah geçmiştir. Rıza Şah Kaçar Şah'ını ülke dışına gönderdikten 2 yıl sonra 1925 yılında Şahlığını ilan etmiştir. Aynı şekilde Rıza Şah ülke dışına gönderildikten sonra oğul Muhammed Rıza Şah göreve gelmiştir. 1979'da Humeyni, Şah ülkeyi terk ettikten sonra İran'a dönüş yapmıştır.³³

Görüldüğü gibi İran tarihinde genel olarak liderlerin kendilerini tanı tarafından seçilmiş ya da görevlendirilmiş bir kişi olarak gösterme ve kendilerini kutsallaştırma çabası mevcuttur. Ayrıca karşılaşılan zor şartlarda bir kurtarıcının geleceği ve düzeni yeniden sağlayacağı inancı toplumda yerleşmiştir. Diğer göz önünde bulundurulması gereken nokta da, İran'ın yüzlerce yıllık şiddetli asabiyet duygularının hâkim olduğu kabilevi bir toplum geleneğinden gelmiş olmasıdır. Kabile üyeleri, kabilenin sosyal yapısı gereği her zaman en yaşlı ve baba karakterindeki kabile liderine bağlılık duygusu ile bağlı olmuşlardır.³⁴ Sonuç olarak günümüzde mito-

31 Ferdowsi, s. 205-209.

32 Lois Bragg, "Oedipus Borealis: The Aberrant Body in Old Icelandic Myth and Saga", Fairleigh Dickinson University Press, 2004, s.50.

33 İsmail Safa Üstün, "İran", DİA, XXII, s.400-404.

34 Kabile yapısında liderin önemini, ona olan bağlılığı anlamak ve Muhammed Rıza Şah ile babasının, kabile liderine olan bağlılık duygularını kendi yönetimlerine aktarmak

lojik efsaneler İran'da hala sıradan insanlar için canlı olup, onların dünya görüşlerinin şekillenmesinde önemli yer tuttuğunu varsaydığımızda, kabile geçmişleri sayesinde de baba karakterinin hayatlarında önemli bir yer tuttuğunu düşünmekteyiz.

1979 İran İslam Devrimini Hazırlayan Süreç

İleride birbirinin rakibi olacak iki karakter Humeyni ve Muhammed Rıza doğumlarından itibaren birbirlerinden ciddi manada farklı bir hayat yaşamışlardır. İki liderin devrim öncesi ve sonrası söylemleri ile hareketlerini anlayabilmek için doğdukları ve yetiştikleri şartlarında göz önünde bulundurulması gerekmektedir. 1901'deki doğumundan hemen sonra babası ölen Humeyni'ye kötülüklerin habercisi manasına gelen “*Badkadem*” ismi ile verilirken³⁵, buna karşın 1919 yılında doğan Muhammed Rıza'ya ise doğumu sonrası babasının generallikten bakanlığa hızlı yükselmesi sebebiyle iyiliklerin habercisi manasına gelen “*Hoşkadem*” lakabı verilmiştir.³⁶ İslam devrimi döneminde Humeyni'nin babasının ölümü ile ilgili birçok şey gündeme gelmiştir. Bazı kesimler onun ezilen halkların hakkını savunurken öldürüldüğünü iddia ederken diğer bir kesim ise babasının Şah Rıza Han tarafından öldürüldüğünü öne sürmüştür. Babasının ölümünden sonra annesi tarafından bakımının karşılanamadığı gerekçesiyle Humeyni teyzesine verilmiştir.³⁷ Humeyni, yetim bir çocuk olarak aşırı tutucu teyzesinin yanında yoksulluk içinde büyürken; Muhammed Rıza ise peri masallarındaki gibi bir hayat sürmüştür. Bu gösterişli hayat tarzı ile yetişmenin Muhammed Rıza'nın Şahlığı döneminde kibirliliğinin oluşmasında önemli bir rol oynadığını düşünmek mümkündür.

Humeyni eğitimini Rıza Şah'ın baskıcı tutumundan kaçan ve gizlice okullarda öğretilerine devam eden modernist karşıtı Ruhban sınıfından alırken, Muhammed Rıza İsviçre'de aristokratların çocuklarının gittiği modern okulda eğitimini almıştır.³⁸ Aldığı bu batılı eğitim tarzının etkileri

---

için verdikleri mücadeleyi anlamak için bkz. Faleh A.Jabar ve Hosham Dawod, “Aşiretler ve İktidar: Ortadoğu'da Etnisite ve Milliyetçilik”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart 2013, s.7-62 ve 227-245.

35 Hoveyda, s.3.

36 Hoveyda, s.5.

37 Ervand Abrahamian, “Humeynizm İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler”, Metis Yayınları, 2002, s.13.

38 Hoveyda, s.2-6.

ile Muhammed Rıza'nın gelenekselci anlayıştan uzaklaşmaya başladığını da söylemek mümkündür.³⁹Bu farklılıklar ileride rakip olacak iki karakterin fikir yapısını şekillendiren başlıca unsurlardır.

1941 yılında müttefik kuvvetleri baskısı nedeni ile tahttan feragat edip yurt dışına giden babasının yerine, Muhammed Rıza iktidara gelmiştir.⁴⁰ Daha önce de belirtildiği gibi burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, Rüstem ve Sührab efsanesine de uygun olarak baba oğul tarafından devrilmemekte ve babası Rıza Şah ülkeyi terk ettikten sonra oğul tahta geçmiştir.

Şah'ın ilk on yıllık iktidarı herhangi bir problem ile karşılaşılmanan geçmiştir. 1951 yılına geldiğimizde ise İran İslam devrimine kadar devam edecek süreçteki en önemli kırılma noktalarından biri meydana gelmiştir. Muhammed Rıza Şah'ın başbakanlığa Mussadık'ı⁴¹ atamasından sonra, Musaddık kısa sürede halkın büyük desteğini kazanmıştır. Özellikle Mussadık'ın petrolü millileştirme hareketi içeride halkın ona olan desteğini pekiştirirken, ülkenin petrolerinden önemli ölçüde çıkar sağlayan Amerika'nın ve diğer batılı devletlerin durumdan rahatsızlık duymasına sebebiyet vermiştir. Bunlara ek olarak Tudeh⁴² partisi aracılığı ile komünist faaliyetlerin artması ve Sovyetler Birliği ile olan yakınlaşma da İngiltere'nin ve Amerika'nın tepkisine neden olmuştur.⁴³ Yaşanan bu gelişmelerin ardından Musaddık'ın Şah'a bağlı Savaş Bakanının atama yetkisinin anayasaya göre kendinde olduğunu iddia etmesini, Şah otoritesine karşı bir tehdit olarak algılamış ve bu talebi reddetmiştir.⁴⁴ Bunun sonucunda Musaddık önce istifa etmiş ancak halkın yoğun desteğiyle yeniden başa getirilmiştir. Şah'a gösterilen tepkilerin artması nedeniyle Şah 1953 yılında ülkeyi terk

---

39 William L.Cleveland, "Modern Ortadoğu Tarihi", Mehmet Harmancı (Çev.), Agora Kitaplığı, 2008, s.320.

40 Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savaş ve Diplomasi", Alfa Yayınları, 2007, s.198.

41 Pehlevi ailesinden önce hüküm sürmüş Kaçar Hanedanlığına mensup Dr.Musaddık, 28 Nisan 1951-1953 yılları arasında İran'da başbakanlık görevini yürütmüş ardından yapılan darbe sonrası tutuklanmış ve hapiste ölmüştür.

42 1941 yılında İran'da kurulan bu sol tandaslı komünist parti İran siyasi hayatında önemli roller oynamıştır.

43 Dov Asher Brandis, "The Revolutionary Revolution", University Of Arizona, Master Thesis, 2009, s.11.

44 Ervand Abrahamian, "Modern İran Tarihi", Dilek Şendil (çev.), İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2014, s.155.

etmek zorunda kalmıştır. Bu kaçış daha önce baba karakterinde olan Şah'ın halkın gözünde ciddi bir itibar kaybetmesine sebep olmuştur.

İlk Kırılma

CIA destekli Amerikan darbesi sonrası Musaddık'ın devrilmesi ve Şah'ın tekrar ülkeye geri dönmesi devrime giden yolda en önemli kırılma noktalarından birini daha meydana getirmiştir.⁴⁵ Bunun sebebine göz atacak olursak, halkın desteklediği ve başta kalmasını istediği Musaddık'ın iyiliği simgeleyen doğuya karşı kötülüğü simgeleyen batı figürü tarafından devrilmiş olması ve yine batının desteğiyle Şah'ın iktidara gelmesi, halkın bilinçaltında Zahhak'ın Ehrimen ile işbirliği yaparak iktidara gelmesi gibi bir etki yaratmıştır. Batının eliyle Musaddık'ın görevden alınması bir manada halkın iradesinin halktan alınıp Amerika'ya verilmesi anlamına gelmekteydi. İran halkında meydana gelen bu travma daha önce yaşanmış Büyük İskender işgali ve İngiliz işgali travmalarının da üzerine eklenerek, Şah'ın ikinci dönemi ile birlikte her toplumsal olayda kendini gösterecek ve halk babalık otoritesini kaybeden Şah'ı iktidardan uzaklaştırmak isteyecektir.⁴⁶

Öte yandan bu süreçte çok önemli ve bir o kadar da ilgi çekici yeni ittifaklar da meydana gelmiştir. Şah'ın dini vakıfları kontrolüne geçirmesi, halkın giyim tarzına müdahale etmesi ve en önemlisi İslam öncesi dönemi yücelterek Şiiliği küçümsemesi gibi faaliyetlerinden sonra normal şartlar altında Şah'a karşı çıkararak Musaddık'ı desteklemesi gereken ulemanın büyük çoğunluğu, bunun tam aksine Musaddık aleyhinde görüş beyan etmiş⁴⁷, buna karşı o dönem faaliyetleri sebebi ile yasaklı durumda bulunan sol tandanslı Tudeh partisi ise Şah'ı devirmek için tek şans olarak gördükleri için Musaddık'ı desteklemişlerdir.⁴⁸ Bu süreci iyi değerlendirerek işçi sınıfından büyük destek alan Tudeh, Musaddık darbesinin ardından 1954 yılında İran işçi sendikasının direnişinde önemli roller oynamış ve İran

---

45 Ali Kemal Ceylan, "Çılgılık Çılgılığa İran", Yeni Yüzyıl Yayınları, 2009, s.20.

46 Ünal Gündoğan, "Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi", Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt -3, 2011, s.96.

47 Asghar Alam Tabriz, "Aydınlar, Dini Liderler ve Esnafın İran'ın Yakın Dönem Toplumsal Hareketlerindeki ve Devrimlerindeki Rollerinin İncelenmesi", Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2004, s.149.

48 Mohammed Rıza Djalili-Theirry Kelner, "İran'ın Son İki Yüzyillik Tarihi", Bilge Yayınları, 2011, s.89.

siyasi tarihinde kendini kabul ettirmeyi başarmıştır.⁴⁹ Humeyni ise bu yıllarda çok fazla ön plana çıkmamıştır. O yıllarda ulema sınıfının liderliğini Ayetullah Kashani ve Ayetullah Burucerci yapmıştır.⁵⁰

Şah geri döndükten sonra ilk icraat olarak petrol tesisleri uluslararası şirketlerin oluşturduğu bir konsorsiyuma devredilmiş ve Musaddık yargılanarak hapse atılmıştır. Musaddık döneminde düştüğü duruma düşmek istemeyen ve zarar gören baba karakterini yeniden halkın gözünde sağlamlaştırmak isteyen Şah bu kez daha otoriter davranmıştır. Kurulduğu tarihten devrim sürecine kadar halka ve din adamlarına türlü zulümler ve işkenceler yaparak büyük tepkilere neden olan SAVAK⁵¹ istihbarat örgütü, Şah'ın o dönemde otoritesini yeniden sağlamak için aldığı başlıca önlemlerden biri olmuştur.⁵² Daha ileriki yıllarda SAVAK 5000'e yakın ajanı olan ve muhbir sayısı bilinmeyen bir örgüt haline gelmiştir. Şah zarar gören meşrutiyetini ve iktidarını yeniden pekiştirmek için SAVAK'a ek olarak, rejimin dayanak noktası olan ordudaki personel sayısını hızlı bir şekilde arttırmış ve ekonomik gücünü sağlamlaştırmak için petrol gelirlerine odaklanmıştır. Petrol üretimi o kadar artmıştır ki, İran dünyanın dördüncü büyük petrol üreticisi haline gelmiştir. Tüm bunlar Şah'ın, geri dönüşünün ardından Cemşid gibi kendini çok daha güçlü hissetmesine ve kibirli davranışlar sergilemesine hatta kendisine Arilerin ışığı manasına gelen Aryen Güneşi gibi bir isim de eklemesine yol açmıştır.⁵³

Humeyni ise 1942 yılında kaleme aldığı Keşfü-l Estrar isimli Rıza Han'ı ve onunla işbirliği yapan ruhban sınıfını eleştiren eseri haricinde 1960'lı yıllara kadar aktif siyasetten uzak durmuş genel olarak dini meseleler ile hemhal olmuştur.⁵⁴ Fakat reform sürecinin ardından Humeyni mücadelesini dini arenadan siyasi arenaya doğru taşımaya başlamıştır.⁵⁵Esasında bu yıllardan itibaren Humeyni, Amerika ve batı tarafından onuru kırılmış İran halkının yeni babası, kurtarıcısı ve umudu haline gelecektir.

---

49 Tabriz, s.139.

50 Hoveyda, s.18.

51 1953 Devrimi sonrası Şah'ın otoritesini sağlamlaştırmak için kurmuş olduğu SAVAK isimli istihbarat örgütü, devrimin meydana gelmesinde başlıca rol oynayan en etkili unsurlardan biridir.

52 Djalili-Kelner, p.103.

53 Abrahamian, "Modern İran Tarihi", s.164-167.

54 M.Serkan Taflıoğlu, "Şah Nasıl Mat Oldu", Kripto Yayınları, 2010, s.116-117.

55 Abrahamian, "Humeynizm İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler", s.17.

Humeyni Siyasi Arenada

1962 yılında Şah tarafından gerçekleştirilen Ak devrim ile İran, İslam devrimine bir adım daha yakınlaşmıştır. Zarar gören karizmasını düzeltmek ve halk tarafından yeniden destek görmek amacı ile Şah 1961 yılında yasalaştırdığı toprak reformuna ilaveler yapmış ve bunun yanında kadın hakları ve okuma yazma seferberliği konularında yenilikler getirmiştir.⁵⁶ Şah yaptığı bu reformların halk tarafından onaylanması amacı ile bir referandum düzenlemiştir⁵⁷ ve yapılan referandum sonucu reformlar yaklaşık yüzde 98'lik bir oyla kabul edilmiştir.⁵⁸ Esasen Şah'ın bu reformlar ile elde etmek istediği temel amaç bize göre kaybettiği baba figürünü yeniden elde etme arzudur. Reforma destek verenlerin yanı sıra reformları tasvip etmeyen ve bu yeniliklere tepki gösteren de bir kesim mevcuttur. Özellikle ruhban sınıfı toprak reformundan elde edecekleri gelirlerinin düşmesi sonucu önemli ölçüde etkileneceğinden Ak devrime şiddetle karşı çıkmıştır. Öte yandan bu reform hem orta sınıftan hem de köylüler tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Humeyni ise daha önce bahsettiğimiz üzere tam bu süreçte ezilen halkların sesini savunmak üzere siyaset sahnesine çıkmış ve bu reformları tanımadığını İran halkına duyurmuştur⁵⁹. Ona göre bu devrimler İran esnafının ve pazarın iflasından başka bir anlam ifade etmemektedir.⁶⁰ Bu çıkış daha sonraları İslam devriminin lideri olacak Humeyni'nin İran siyasi sahnesindeki ilk tepkisi olması açısından önem arz etmektedir.⁶¹

Humeyni yapılan bu reformların İslam hukukunda yeri olmadığını belirterek bu reformların şeytan Amerika ve onun işbirlikçileri tarafından dayatıldığını öne sürmüştür.⁶² Böylece bu reform sürecinde şeytan Amerika figürü çok etkili bir biçimde halka empoze edilmiştir. Zaten binlerce yıldır devam eden iyilik ile kötülüğün mücadelesi, bu süreçte doğu ile batının mücadelesi olarak karşımıza çıkmıştır. Humeyni'ye göre Şah bu şeytani güçler ile işbirliği yaparak İran halkının git gide fakirleşmesine sebep olmuş buna karşın burjuvazi sınıfı ise servetine servet katmaya devam

---

56 Ceylan, s.21.

57 Djalili ve Kelner, s.106.

58 Tabriz, s.172.

59 Brandis, s.12.

60 Abrahamian, "Humeynizm İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler", s.46.

61 Tabriz, s.168.

62 Taftıoğlu, s.121.

etmiştir. Kısacası ilk etapta halkın yararına olarak gözükken bu devriminin aslında öyle olmadığı kısa zaman sonra ortaya çıkmıştır.⁶³

Humeyni, Şah'ın giderek dini hassasiyetleri bir kenara bırakarak laik, batılı bir düzen kurma gayretinde olduğunu ileri sürmüştür. Bu da İslam'ın tehlikede olduğu argümanının kullanılmasına müsait bir ortam meydana getirmiştir. Öte yandan Şah İslam dinine de direk olarak olmasa da dolaylı yönden meydan okumaktadır. Hicri takvimi kaldırarak yerine Büyük Kiros döneminden kalma bir kraliyet takvimi getirmesi bunun en iyi örneklerinden biridir.⁶⁴ Sonuç olarak bu reform süreci ile birlikte Şah geleneksel anlayışı yavaş yavaş terk ederek laik bir düzene doğru yönelirken, diğer yandan Humeyni kendini gizli imamın temsilcisi olarak lanse etmeye başlamıştır.⁶⁵

Reformlardan memnun olmayan halk, Humeyni'nin de söylemleri ile tepkisini daha şiddetli göstermeye ve sokaklarda eylemler yapmaya başlamıştır. Şah'ın otoritesini sağlama almak amacı ile kurduğu SAVAK ise bu süreçte protestoları çok kanlı bir şekilde bastırması halkın daha şiddetli tepkiler vermesine yol açmıştır. Şah ilk etapta Humeyni ve ulema sınıfını ikna etmeye çalışsa da Humeyni geri adım atmayarak sert söylemlerine devam etmiştir. Şah'ın "Ak devrimini" "kara devrim" olarak nitelendiren Humeyni, 1963 yılındaki Nevruz bayramında⁶⁶ reform sonrası yaşanan olaylardan dolayı yas ilan etmiştir.⁶⁷ Bu yas çağrısına halk tarafından büyük destek gelmiştir. Esasında Şah diktatörlüğünü ve baskıcı rejimini Ak devrimin arkasına saklanarak icra etmek istemiştir.⁶⁸ Bu sürecin sonlarına doğru Şah belki de iktidarı dönemindeki en kritik hatayı yapmış ve doğru- dan din adamlarına saldırarak onları saf dışı bırakmaya çalışmıştır.

Bu gelişmeler üzerine Humeyni bir fetva yayınlayarak artık Şah'ın ve onun şeytani işbirlikçilerine karşı takıyye⁶⁹ yapmanın haram olduğunu

---

63 Ceylan, s.21.

64 Cleveland, p.468.

65 Hoveyda, s.77.

66 Hem Zerdüştlük hem Bahailik'te kutsal gün olarak sayılan Nevruz, günümüz İran toplumunda önemli bir yere sahiptir. İran'da her yıl 21-22 Martta kutlanan bu bayram halkın bilinçaltısındaki mitolojik argümanları canlı tutmaktadır.

67 Taflıoğlu, s.122.

68 Cleveland, s.330.

69 Takıyye sözlük anlamı itibari ile sakınmak, korunmak ve korunmak manalarına gelmekte olup kişinin bir tehlike ve zarar görme ihtimalinde inandığını gizlemesi yahutta

ve tüm inanların İslam'ı korumak adına bu güçlere karşı mücadele etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁰ Humeyni bu tarzda bir fetva vererek son tahlilde Şah'ın bir İslam düşmanı olduğunu halka göstermek istemiştir. Şah'a bağlı güçler ise Humeyni'yi bu şekilde sert fetvalar vermemesi yönünde sürekli uyarılmış ancak aksine Humeyni söylemlerini daha da sertleştirerek Şah'ı Yezid'e benzetmiş bununla da kalmayıp protestolara katılan halkı ise Hz. Hüseyin'in yoldaşları olarak tanımlayarak Şah'ın İslam ile olan bağlarını koparmak istemiştir.⁷¹

Tüm bu olaylardan sonra İran'da yaşayan Amerikalı personele Şah tarafından tanınan dokunulmazlık hakkı bardağı taşıran son nokta olmuştur.⁷² Humeyni bu olayın ardından bu yapıları İran'ın ulusal egemenliğine karşı bir darbe olarak nitelendirmiş ve bu konuşmasının ardından tutuklanmıştır.⁷³ Artık Şah halkın gözünde, kibirliliği yüzünden Ahura Mazda'ya bağlılığını unutan ve halka zulmeden Cemşid'e, Ehrimen'le işbirliği yaparak tahtı ele geçiren ve yine halka zulmeden Zahak'a ve Kerbela⁷⁴ katliamını yapan Yezid'e dönüşürken, Şah'a birçok anlamda destek veren ve onun iktidarda kalmasını sağlayan batı ise Ehrimen'i veya İslami söylem olarak şeytani temsil etmektedir. Büyük İskender istilasının yarattığı travma sonrası halkın bilinç altında oluşan batı karşıtlığının ve Zerdüştlükten bu yana süre gelen iyi – kötü, düzen – kargaşa ikileminin doğu - batı ayrışmasında önemli bir rol oynadığını da söylemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan mitolojik inanışların İran halkında fazlasıyla karşılık bulduğu iddialarını göz önünde bulundurursak Humeyni'nin batı karşıtı söylemlerinin halkı bu kadar kolay bir şekilde etkilemesi bize göre daha iyi anlaşılabilir olur.

Humeyni'nin tutuklanmasının ardından tepkiler artarak devam etmiş, Humeyni halkın gözünde giderek bir kahramana dönüşmüştür.⁷⁵

---

inandığının aksini söylemesine ruhsat veren bir argümandır.

70 Taftioğlu, s.125.

71 Kamran Scoot Aghaie, "The Martyrs Of Karbala-Shi's Symbols and Rituals in Modern Iran", Washington University Press, 2004, s.80.

72 Abrahamian, "Humeynizm İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler", s.18.

73 Tabriz, s.169.

74 Miladi 680 tarihinde Hz.Peygamber'in torunu ve Hz.Ali'nin oğlu olan Hz.Hüseyin'in 1.Emevi halifesi Yezid tarafından Kerbela'da hunharca şehit edilmesi, Şia'daki en önemli ritüellerden biri oluşturmakta ve her yıl aşure gününde bu hadise yad edilmektedir.

75 Brandis, s.15.

Humeyni'nin tutuklanmasına tepki olarak başlatılan ve tarihte 15 Hordad ayaklanması olarak bilinen hareket yine SAVAK tarafından çok kanlı bir şekilde bastırılmıştır.⁷⁶ Giderek artan tepkilerin sonucunda Şah geri adım atmak zorunda kalmış ve önce Humeyni'yi SAVAK'ın gözetim altında tutacağı bir eve yerleştirmiş, ardından ise iyi niyet mesajları göndererek tamamen serbest bırakmıştır. Bu olayla birlikte Şah Humeyni'nin halk üzerinde oluşturmaya başladığı gücün farkına varmıştır. Zira o döneme dek ruhban sınıfı muhalif söylemlerde bulunsa da hiçbir zaman iktidarı ele geçirme gayreti içerisine girmemiştir. Fakat Humeyni'nin söylemleri ve halkta gördüğü destek doğrudan Şah'ın rejimine bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Şah o gün Humeyni'yi serbest bırakarak aslında bir anlamda tüm otoritesini kaybetmiştir. Her ne kadar batı devletlerinin desteğini sonuna kadar arkasında hissetse de gösterdiği bu acziyet, Musaddık döneminde ülkeden kaçarak zarar verdiği ancak sonradan tekrar tesis etmeye çalıştığı ve halkın bilinçaltında bulunan mitolojideki Rüstem ve Sührab efsanesinde de altı çizilen baba figürünü tamamen kaybetmesine neden olmuştur.⁷⁷

İran'da rüşvet, adam kayırma, hile ve yolsuzlukların giderek artması da halkın memnuniyetsizliğine yol açmıştır. Şah'ın artan petrol gelirlerine rağmen sürekli olarak askeri alanda gereğinden fazla harcamalar yapması diğer tarafta açıklıkla mücadele eden işsiz İranlıların tepkisine neden olmuştur. Şah'ın tesis etmek istediği sistem son tahlilde fakir köylüleri sistemin dışında bırakmıştır. Buna ek olarak saray mensuplarının gösterişli hayatları ve lüks tutkuları da ezilmiş halkların Şah'a kin duymasının başlıca sebeplerini oluşturmuştur ve İran Halkı artık bu süreçte Feridun adaletini aramaya başlamıştır.⁷⁸ İslam öncesi dönemde zor şartlar altında bir kurtarıcının geleceğine inanan İran halkı, İslamiyet sonrası dönemde 12. İmamın dönüşünü bekleyen Şiiliği başlarda dayatma ile olsa da kabul etmiş ve inançlarında önemli bir yere sahip olan 12. İmamın dönüşünü beklemeye başlamışlardır. Zira Şia mezhebine göre 12. imam ölmemiş ve gaybete gitmiştir. O belli olmayan bir tarihte tekrar zuhur edecek ve adaleti tesis ederek insanları zulümden kurtaracaktır.⁷⁹ Esasında beklenen kurtarıcı inancının Şia mezhebinden ve Zerdüştlükten dışında daha birçok başka

---

76 Tabriz, s.169.

77 Hoveyda, s.23.

78 Gündoğan, s.97.

79 Mustafa Öz"İslam mezhepleri tarihi", Ensar Yayınları, 2012, s.223-224.

dinde de görüldüğü kabul edilmektedir.⁸⁰ Bu bağlamda Zerdüştlük dininin çeşitli unsurlarından etkilendiği varsayılan Şia mezhebinin, İran İslam devrimine giden süreçteki etkisi bizce göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda 12. İmamın vasisi olan İmamların (Ayetullahlar, Mollalar) Peygamber'in vasisi olduğu ve günah işlemekten münezzehe olduğu yönündeki inanış Şii halkta İmam'a karşı tam bir teslimiyet oluşmasına sebep olmakla birlikte, İmam'a karşı gelmenin Allah'a karşı gelmek ile eşdeğer olduğu yönündeki inançta halkın çoğunluğu tarafından karizmatik lider olarak kabul ettikleri İmam'ı dogmatik bir yaklaşımla takip etmelerine yol açmıştır.⁸¹

Sürgün Yılları

Şah'ın tüm çabalarına rağmen Humeyni fetvalar vererek halkı örgütlemeye ve kendi tarafında toplamaya devam etmiştir. 1963 olaylarının etkisi henüz taze iken Humeyni bu kez de ülkedeki bayramları yasaklamıştır. Bunun üzerine sabrı taşan Şah, halkın yeni kahramanının artık İran'da kalmasını istememektedir. Nitekim 3 Kasım 1964 yılında yapılan operasyon sonucu Humeyni önce Türkiye'ye ardından ise Irak'a sürgün edilmiştir.⁸² Fakat burada da Şah daha önce hapisten çıkarmak zorunda kaldığı Humeyni'yi ülkeden sürgün ederek yine geçici bir çözüm yoluna gitmiş ve halkın gözünde bir kez daha acizlik göstermiştir. Sürgündeki Humeyni ise Necef'te SAVAK baskısı olmadan öğretilerine rahatlıkla devam etme imkânına kavuşmuştur. Şah'ın bu hamlesi Humeyni'den ve onun destekçilerinden ne denli çekindiğinin çok açık bir göstergesi olmuştur.

Şah son tahlilde Humeyni'yi unutturarak halkın yeniden desteğini kazanmak istese de Humeyni gönderdiği ses kasetleri ve mektuplar ile belki de İran'da bulunduğundan çok daha fazla aktif bir siyaset yaparak bunu engellemeyi başarmıştır.⁸³ Bu kayıtlardaki en önemli noktalardan birini Şah'ın Amerika ve İsrail ile işbirliği yaptığı argümanı oluşturmuştur.⁸⁴ Humeyni artık İslami cephenin tek lideri haline gelmiş ve kendisi de bunun

---

80 Rıdvan Demir 'Kur-an'da ve Kitab-I Mukaddes'te Mesih', Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2003, s.11-12.

81 Öz, s.242-243.

82 Karl Castael Shroeder, "Iran: Revolutionary History and Political Evolution", Hawaii Pacific University Master Thesis, 2009, s.10.

83 Taflıoğlu, s.131.

84 Shroeder, s.10.

bilinciyle hareket etmiştir. Sürgünde bulunmasına karşın 15 Hordad hadisesinin yıl dönümünü anma çağrısında bulunan Humeyni'ye halk ve dini havza öğrencileri büyük destek vermiştir. Bu çağrının ardından ise İran'da yine bilindik manzaralar yaşanmaya başlamıştır. SAVAK'ın göstericilere karşı olan sert tutumu ve kanlı müdahaleleri halkı daha çok öfkelenmiştir ve halkı birbirine daha çok kenetlemiştir. Ayrıca hapse atılan birçok etkin din adamı, içeride de siyasi faaliyetlerine devam ederek Şah'a karşı örgütlenmeye devam etmişlerdir. Bu faaliyetleri dolayısı ile Ruhban sınıfı bu süreçte Şah'ın en önemli hedefi haline gelmiştir. Ayetullahlar bir bir tutuklanıp, işkencelere maruz bırakılarak Humeyni'nin etkisi silinmeye çalışılmıştır.⁸⁵

1965 yılına geldiğimizde daha önce Humeyni tarafından tekfir edilip, Şia'dan uzaklaşmakla suçlanan Şah artık kendine kutsallık atfetmeye başlamıştır. İslami çizgiden uzaklaşmadığını kanıtlamak ve halkın gözündeki baba figürünü yeniden kazanmak adına imamların kendisini rüyalarında ziyaret ettiği, çocukluğunda iki kere hayatını kurtardıkları gibi dini argümanları kullanmaya başlamıştır.⁸⁶ Nitekim devrimden bir yıl önce kaleme aldığı ve İran ile ilgili ütopyasını anlattığı kitabı *Toward the Great Civilization*'da, hayatında yaşadığı sıra dışı olaylar sayesinde kendi kaderinin kutsal güçler tarafından yönlendirildiğine ikna olduğunu ve bu kararlı yolda başardığı her şeyde bu kutsal güçlerden esinlendiğini belirtmiştir.⁸⁷ Esasında Şah bu argümanları kullanarak yalnızca kendi meşruiyetini yeniden sağlamlaştırmak istemiştir. Fakat bu argümanlar kurtarıcısı bulmuş olan İran halkında Şah'ın beklediği etkiyi yapmamıştır. Çünkü Humeyni daha önce Şah'ı dinden uzaklaştığını öne sürerek tekfir etmiş ve bu türden yollarla meşrutiyet kazanmasını önlemeye çalışmıştır. Şah kullandığı dini argümanlardan beklediği sonucu alamayınca bu kez İran'ın 2500'üncü yılı kutlamalarında Büyük Kiros'un mezarı önünde kendisini Büyük Dara'nın soyuna atfederek halkın bilinçaltında zaten var olan mitolojik argümanları kullanmak istemiştir.⁸⁸ Bu sayede Şah bu kez de İslamiyet öncesi dönemdeki İran imparatorluklarının başarısına vurgu yaparak halkı etkilemeyi düşünmüştür. Eski kraliyet unvanlarından olan ve daha önceki hükümdar-

---

85 Taflıoğlu, s.134.

86 Hoveyda, s.11.

87 Hoveyda, s.75.

88 Curtis and Simpson, s.91.

ların kullandığı kralların kralı, şahların şahı manasına gelen Şehinşah'ı⁸⁹ alan babasından sonra Muhammed Rıza'nın da daha önce belirttiğimiz gibi Aryen Güneşi unvanını kullanmaya başlamasının sebeplerinden biri de budur.⁹⁰

Aynı dönemlerde Humeyni ise Şiiliğe yeni yorumlar getirmiş ve Şii inanın yalnızca beklenen imamı pasif bir şekilde beklemek olmadığı görüşünü öne sürmüştür. Ona göre daha sonraları İran İslam Cumhuriyetinde de teori olarak ortaya koyacağı velayet-i fakih anlayışı ile Şiilik pasif bir bekleyişten aktif bir siyasi mezhep haline gelmiştir. Kısacası Humeyni Şiiliği devrimci bir bakış açısı ile yeniden yorumlamıştır. Bu anlayış ile beklenen imam gelene kadar onun temsilcisi, devleti yönetmeli ve herhangi bir boşluk oluşmasına mahal vermemelidir. Esasında bu teori bize göre halk tarafından kolaylıkla kabul görebilecek ve Humeyni'ye meşruiyet kazandırabilecek bir teoriydi. Halk zaten Şah'ın zulmünden kurtarıcısını beklerken bir de dini motiflerin işin içine girmesi Şah'ın kaçınılmaz sonunu hazırlamıştır. Humeyni Şiiliğin yalnızca beklenen imam Mehdi'yi pasif bir şekilde beklemek olmadığı teorisi ile bir anlamda toplumsal heyecanı harekete geçirmiş ve Şiiliği aktif bir siyasi argüman haline dönüştürmüştür. Bir bakıma Humeyni Şiiliği devrimci bir ideoloji olarak yeniden yorumlamıştır.⁹¹

Şiiliği İran siyasi hayatı ile harmanlayan Humeyni son dönem fetvalarında halk direnişlerinde ölenleri “Şerefli Devrim Şehidi” olarak nitelendirmeye başlamıştır.⁹² Şah'ın karşısında direnenleri Peygamber'in ilk destekçilerine ve Kerbela'da şehit düşen sahabelere benzeterek, halkın Şah zulmü karşısında korkmadan, çekinmeden mücadele etmesi gerektiğini ve gerekirse tehlikede olan İslam'ı kurtarmak adına şehit olunabileceği yönünde söylemlerde bulunmuştur. Yine bu tarz söylemlerden İranlı entelektüel Ali Şeriatî'nin “Her yer Kerbela, her ay Muharrem ve her gün Aşure” sözünü kendine bir slogan haline getirmiş ve devrim olana dek bunu sıkça kullanmıştır.⁹³ Söylemlerinin halk üzerindeki başarılı etkisini gören Hu-

---

89 Şahların Şahı manasına gelen bu kelime İslam öncesi İran'da krallara verilen bir unvandır.

90 Cleveland, s.331.

91 Hoveyda s.75-76.

92 Abrahamian, “Humeynizm İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler”, s.35.

93 Haggay Ram, “History and Memory”, Indiana University Press, Vol.8 No:1, 1996, s.70.

meyni, devrim sonrası meydana gelen İran-İrak savaşında da bu argümanı sürekli halka empoze etmiş, hem kitlelerin daha iyi savaşmasına ve toplumun top yekûn savaşa destek vermesini amaçlamış, hem de yeni kurulan rejimi konsolide etmeye çalışmıştır.⁹⁴

Humeyni bu şekilde sürekli halkçı söylemlerde bulunarak esasında Şah'a son darbeyi vurmak istemiştir.⁹⁵ Her ne kadar kendi sürgünde de olsa onun söylemleri İran halkında büyük etki yapmış ve halkı birbirine kenetlemiştir.⁹⁶ Öte yandan Humeyni bazı popülist söylemlerde bulunarak yalnızca köktencileri değil aynı zamanda işçi sınıfını, öğrencileri ve hatta solcuları da tek bir çatı altında toplamıştır. Örneğin Peygamberin mütevazı ve zengin olmayan bir çoban olduğunu, yine Hz. Ali'nin beş parasız bir su taşıyıcısı olduğunu buna paralel olarak büyük Ayetullahlar da dahil olmak üzere ulema sınıfının da mütevazı hayatları olduğu tezini işleyerek kendi tabiri ile "ezilmiş kalabalıkların" gönlünü fethetmiştir. Ona göre İslam ezilenlerin diniydi ezenlerin değil. Yoksullar devrim uğruna ölürlen, zenginler devrime karşı gelme uğruna ölürdü. Zerdüştükten bu yana yerleşmiş olan iyilik ile kötülüğün mücadelesi burada da kendini ezilen – ezen, yoksul – zengin olarak bulmuş ve insanları etkilemek için kullanılmıştır.⁹⁷

Buna karşılık Şah ise iktidarda bulunmanın verdiği güç ile kendisine ve monarşik sisteme karşı gelen herkesin ya hapse atılacağını yahut da ülkeden sürgün edileceğini duyurmuştur. Humeyni'nin tüm halkçı söylemleri karşısında Şah'ın halkı ötekileştirışı ve dışlayıcı tavrı Şah'tan daha çok nefret edilmesine sebep olmuştur.⁹⁸

Şah'ın Çöküşü ve Humeyni'nin Zaferi

Humeyni'nin halkı bu denli tesir altına alması, buna karşın Şah'ın SAVAK vasıtası ile zulümlerine devam etmesi artık monarşinin sonuna gelindiğini göstermiştir. Humeyni'nin sürgüne gönderildiği günden beri bir türlü otoritesini tam olarak tesis edemeyen Şah artık bir anlamda yolun sonuna gelmiştir. 1970'li yıllar boyunca Şah ekonomik ve uluslararası arenada bazı

---

94 Ram, s.82.

95 Aghaie, s.80.

96 Abrahamian, "Humeynizm İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler", s.37-38.

97 Abrahamian, "Modern İran Tarihi", s.193.

98 Vedat Gürbüz, "The Iranian Revolution", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58-4, s.113.

kazanımlar elde etse de halkın saygısını ve desteğini bir türlü tam manası ile kazanamamıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere baba figürünü yitiren Şah tüm meşruluk ve otorite çabalarına rağmen artık halkın gözünde İran'ı dış tehlikelerden koruyan ve ülkedeki her kesime adalet ile davranan bir lider olamamıştır. Öte yandan Humeyni'nin Şah aleyhindeki söylemleri İran halkına çok daha fazla etki etmiş ve İran halkı kurtarıcısını ve babasını çoktan seçmiştir. Nitekim yaşanan kırılmaların ardından artık geriye sadece öldürücü darbeyi vurmak kalmıştır. Bu öldürücü darbe de 1978 yılında Amerikan başkanı Carter'ın Şah'a tam destek verdiğini açıklamasının ardından Şah'ın belki de bundan güç bularak *İttılaat* gazetesinde Humeyni'ye karşı hakarete varan ifadeleri kullandığı "*İran ve kızıl, kara sömürgecilik*" adlı makaleyi yayınlamasından sonra gelmiştir.⁹⁹ Humeyni'yi ajan olarak nitelendiren Şah halkı fazlasıyla öfkelenirerek son kredisini de tüketmiştir. Bu andan itibaren sokaklara inen halk SAVAK güçleri ile alenen çatışmaya başlamıştır. Humeyni bu olayın ardından verdiği fetvada Şah'ın rejimine karşı koyup İslam'ı kurtarmanın her Müslüman için farz olduğunu ve bu uğurda öleceklerin şehit olacağını ifade ederek ilk kez cihat çağrısında bulunmuştur. Deyim yerinde bu gelişmeler ile birlikte İran'da tam olarak bir iç savaş ortamı hâkim olmuş ve bu kargaşa ortamında yüzlerce insan hayatını kaybetmiştir.

Yaşanan bu olayların ardından artık olaylar kısır bir döngüye girmiştir.¹⁰⁰ İnsanlar protestolarda ölmüş ve bunun yasını tutmak ve tepki göstermek üzere yeniden sokaklara çıkmışlardır. Çatışmaların devam ettiği bir ortamda Abadan şehrinde bulunan bir sinemanın yakılması ve 350'ye yakın kişinin hayatını kaybetmesi bardağı taşıran son damla olmuştur.¹⁰¹ Şah her ne kadar bu olayla ilgisinin olmadığını beyan etse de Humeyni bu olayın şeytan Şah'ın işi olduğunu söyleyerek halkın nefretini körüklemiştir. Halk bu olaydan Şah'ı ve SAVAK'ı sorumlu tutarak gösterilerin dozajını arttırmıştır. Nitekim 8 Eylül Cuma günü Tahran'da aileleriyle beraber meydanda gösteriler yapan İranlılara karşı ordu, tanktan helikoptere kadar ellerindeki tüm silahlar ile saldırmış ve yüzlerce sivil hayatını kaybetmiştir.¹⁰² Bu olay tarihe Kara Cuma ¹⁰³ ya da akan kanlar sebebi

---

99 Taftloğlu, s.146.

100 Djalili ve Kelner, s.113.

101 Tabriz, s.175.

102 Cleveland, s.474.

103 Djalili ve Kelner, s.116.

ile Kızıl Cuma¹⁰⁴ hadisesi olarak geçmiştir. Bu olayların akabinde artık ordu da Şah'ın kontrolünden çıkmıştır. Humeyni'nin orduyu kucaklayan tarzdaki söylemleri orduda karşılık bulmuş ve halka ateş açılmasına tepki gösteren birçok ordu mensubu da halkın yanında yer almaya başlamıştır.

Bu son hadiseler ile birlikte İran artık devrim için hazır hale gelmiş, Şah da artık bu aşamadan sonra iktidarda kalamayacağını kavramıştır. Humeyni, Şah'ın ülkeyi terk etmesini hızlandırmak adına başta petrol işçileri olmak üzere tüm işçi sınıfına grev çağrısı yapmıştır. “Ya Humeyni ya kan” sloganları ile sokaklara inen işçiler adeta devletin işleyişine kilit vurmuştur.¹⁰⁵ Ülkede üretimin durma noktasına gelmesinden sonra İran ekonomisi deyim yerindeyse felç olmuştur.¹⁰⁶ Bu esnada Pehlevi hanedanına mensup kişiler servetlerini de alarak ülkeyi terk etmeye başlamıştır. O sırada Irak'tan gördüğü baskılar sonucu Fransa'ya giden Humeyni artık İran İslam devrimini için Şah'ın ülkeden ayrılmasını beklemeye başlamıştır. Halbuki ona ülkeye dönmesi ve öğretilerine güvenli bir şekilde devam edebileceğinin uluslararası garantisi verilmiştir. Fakat Şah'ın ülkeyi terk etmesinden sonra sanki ondan iktidarı alan oğlumuş gibi iktidara gelmek-tense, yeni bir baba figürü ve bir kurtarıcı olarak Şah ülkeden ayrıldıktan sonra dönmeyi tercih etmiştir.¹⁰⁷ Son çırpınıları sonuç vermeyen Şah ülkeyi terk etmek zorunda kalırken Paris'ten gelen Humeyni adeta cennetten gelen bir kurtarıcı gibi milyonlarca kişi tarafından Tahran havaalanında karşılanmıştır.

Sonuç

İster Humeyni'nin insanları kandıran popülist biri olduğunu düşünelim ister siyasi bir deha. Ne olursa olsun, Humeyni karizmatik kişiliği ile kendisinden ilmi bakımdan çok daha üstün kişiler arasından sıyrılarak İran'ın efsanesi haline gelmiştir. O halka nasıl yaklaşması gerektiğini bilen, dini argümanları siyaset ile başarılı bir şekilde harmanlayabildiği için hiç şüphesiz Şah'a karşı zafer kazanmıştır. Devrim olana dek birçok farklı söylemde bulunan ve birçok kesime vaatler veren ve herkese neyi duymak istiyorlarsa onu söyleyen Humeyni devrim sonrasında çok farklı bir kimli-

---

104 Tabriz, s.177.

105 Taflıoğlu, s.148.

106 Cleveland, s.474.

107 Hoveyda, s.44.

ğe bürünerek devrim sürecinde ona destek verenleri şaşırtmış bir anlamda Şia'da bulunan takiyye inancını başarıyla uygulamıştır.¹⁰⁸ Şah ise gücünün baş döndürücü seviyelere ulaştığı zamanlarda kibrine yenik düşerek hem halkın hassasiyetini iyi analiz edememiş hem de batılı güçlere gereğinden fazla sırtını dayayarak kendini yalnız bir lider haline getirmiştir.

Diğer bir açıdan bakarsak İslam devriminin gerçekleşmesiyle birlikte İran toplumunda ne değişmiştir? Daha önce ulema tarafından eleştirilen bazı konuların devrimle birlikte eskiden olduğu gibi uygulanmasına aynen devam edilmiştir. Örneğin 1979 öncesi yaz saati uygulaması ulema tarafından verilen fetvalarla şiddetli bir şekilde eleştirilirken, devrim sonrası yine Humeyni'nin fetvasıyla eskiden olduğu şekilde uygulamaya koyulmuştur.¹⁰⁹ Yine özellikle kadınlara seçme seçilme hakkı veren Ak devrimi şiddetli bir şekilde eleştiren ve bunun kabul edilemez olduğunu öne süren Humeyni, İslam devrimi ile birlikte Şah'ın *Toward the Great Civilization* kitabındaki söylemlerin benzerlerini kullanarak bu kez kendisi kadınların seçme ve seçilme hakkını meşru olarak görmüştür. Aslına bakarsak daha önce de otoriter bir rejim tarafından yönetilen İran toplumu, devrim sonrasında da otoriter bir rejim tarafından yönetilmiştir. Devrim öncesi rejimin SAVAK'ı vardı, şimdi ise fedaileri. Modernlik yanlısı Muhammed Rıza Şah'ın halka sunduğu referandumda halkın Şah'a desteği %95'in üzerinde çıkarken, modernite karşıtı Humeyni'nin halka sunduğu referandum 21 milyon seçmenin 20 milyonunun katılımıyla %98 oranında destek görmüştür.¹¹⁰ Daha önce Şah'a bu kadar yüksek oranda destek veren halk, ne olmuştu da tam zıt düşüncüleri temsil eden Humeyni'ye bu kadar yüksek oranda destek vermiştir. Otoriter baskıcı bir rejime karşı devrim yapılmıştı ancak otoriter bir rejim tekrardan kurulmuştu. Aslında burada değişen en önemli unsurlardan biri bize göre halkın gözündeki baba figürüydü. Muhammed Rıza Şah'ın baba karakteri özellikle şeytan batı ile işbirliği yaptıktan sonra iyice zayıflamıştır. Zayıflayan otoritesini yeniden kurabilmek için Şah halka baskı yolunu seçmiş ve baskı aracı olarak da SAVAK'ı etkin bir şekilde kullanmıştır. Özellikle 1965 – 1975 yılları arasında yükselen petrol fiyatları ve artan gelirler ile birlikte kibiri o kadar yüksek bir seviyeye ulaşmıştır ki artık etrafındaki danışmanlarını da dinlememeye başlamıştır. Kararları

---

108 Hoveyda, s.88-89.

109 Touraj Atabaki, "Devlet ve Maduniyet: Türkiye ve İran'da Modernleşme, Toplum ve Devlet", Serhan Afacan (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.14.

110 Abrahamian, "Modern İran Tarihi", s.213.

kendisi almış ancak bu kararlar kimse tarafından sorgulanmamıştır.¹¹¹ Aynı kibir tarafından ele geçirilen ve Ahura Mazda'ya bağlılığını unutan Cemşid gibi, Şah'ın da kibiri onu ele geçirmiş ve Humeyni tarafından batılılarla yaptığı ittifak sebebiyle İslam'a olan bağlılığını yitirmek ile suçlanmıştır. Bununla beraber Şah'ın uyguladığı dışlama ve ötekileştirme politikaları, halka karşı uyguladığı baskıcı tutum sonrası halk da kurtarıcısı Feridun'u beklemeye başlamıştır. Feridun da uçağıyla cennetten geliyormuş misali Tahran havaalanına inmiştir. Artık halk Feridun'una kavuşmuş ve halkın yeni babası Feridun yani Humeyni olmuştur. Kısacası devrimle beraber, rejim ve uygulanan politikalardan ziyade halkın gözündeki baba figürünün değişmesi bize göre daha belirleyici rol oynamıştır. Nitekim İran topraklarındaki baba figürün önemini bilen Şah *Toward the Great Civilization* kitabında "İran'da Kral öğretmendir, efendidir, babadır. Kısacası o her şeydir." diye yazmıştır, yine aynı bakış açısıyla Humeyni de Velayeti Fakih teorisini gündeme getirirken "Ayetullahların gözünde İranlılar koruyucuya ihtiyaç duyan çocuklardır." demiştir.¹¹² İki rakip liderin birbirine paralel açıklamalarından anlıyoruz ki, kendileri de baba figürünün halkın gözündeki öneminin farkındaydılar.

İran İslam devrimi ile ilgili şüphesiz çok şey kaleme alınmıştır. Her araştırmacı devrimi belli sebepler ile ilişkilendirmiştir. Kimisi devrimi Amerikan'ın çıkarları çerçevesinden ele alınırken kimisi ise Marksizm temelli hareketlerin devrimi getirdiğine dikkat çekmiştir. Elbette İran İslam devrimini tek bir sebebe bağlamak mümkün değildir. Yaşanan birçok komple gelişmeler sonrası bu devrimin meydana geldiği genel kabuldür. Fakat pek fazla önemsenmese de bize göre bu devrimde İran mitolojisinin etkisi hiç de azımsanmayacak kadar fazladır. 3000 yıllık köklü bir geçmişe sahip İran halkı tarih boyunca kurtarıcı ve baba argümanları ile yoğrulmuştur. Aslında devrim sürecinde yaşanan bazı gelişmeler de bu argümanların hala canlı olduğunun bir delilidir. Öte yandan Humeyni'nin ölümü üzerinden 25 yıl geçmesine rağmen hala İran halkı nazarında önemli bir konuma sahip olduğunu düşünmekteyiz. Zira birçok İranlıya göre O, halkı zalim Şah'ın zulmünden mitolojideki Feridun gibi kurtarmış ve görevini tamamlamıştır. Sonuç olarak böylesine köklü bir kültüre sahip İran devletinde yeni bir Cemşid gelip halk yeni bir kurtarıcının gelmesi için dua edene kadar bizce Humeyni halkın gözünde Feridun olarak kalmaya devam edecektir.

---

111 Hoveyda, s.25.

112 Hoveyda, s.45.

Kaynakça

- Abdullah Yeğin (Haziran 2013), “İran Siyasetini Anlama Kılavuzu”, SETA Yayınları XXV.
- Abdurrahman Bedevî, “Mezâhibü'l-İslâmiyyîn”, Dârü'l-İlmli'l-Melayin.
- Abolqasem Ferdowsi (2006), “The Shahnameh: The Persian Book of Kings”, Dick Davis (Trans.), Penguin Group.
- Ali Kemal Ceylan (2009), “Çılgık Çılgığa İran”, Yeni Yüzyıl Yayınları.
- Asghar Alam Tabriz (2004), “Aydınlar, Dini Liderler ve Esnafın İran'ın Yakın Dönem Toplumsal Hareketlerindeki ve Devrimlerindeki Rollerin İncelenmesi”, Ankara Üniversitesi.
- Doğan Kaplan (2008), “Şiiliğin İran Topraklarındaki Egemenliği”, Marife-Şia Özel Sayısı, Yıl:8 Sayı:3.
- Dov Asher Brandis (2009), “The Revolutionary Revolution”, The University Of Arizona.
- Ervand Abrahamian (2002), “Humeynizm İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler”, Metis Yayınları.
- Ervand Abrahamian (Şubat 2014), “Modern İran Tarihi”, İş Bankası Kültür Yayınları.
- Faleh A. Jabar ve Hosham Dawod, “Aşiretler ve İktidar: Ortadoğu'da Etnisite ve Milliyetçilik”, Ömer Ögünç (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fatih Topaloğlu (Eylül – Aralık 2011), “Şia'nın İran Kültüründen etkilendiği düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme”, Milet ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt:8 Sayı:3.
- Fereydoun Hoveyda (2003), “The Shahand The Ayatollah: Iranian Mythology and Islamic Revolution”, Praeger.
- Gene R. Garthwaite (2011), “İran Tarihi”, İnkılap Yayınları.
- Hamid Ahmedi, “İran: Ulusal Kimlik İnşası”, Hakkı Uygur (Çev.), Küre Yayınları.
- İsmail Safa Üstün, “İran”, DİA, XXII.
- John Curtisand St. John Simpson (2005), “The World of Achaemenid Persia: History, Art and society in Iran and The Ancient Near East”, Proceeding of a Conference at the Bristish Museum, 29th September – 1st October.
- Kamran Scoot Aghaie (2004), “The Martyrs Of Karbala-Shi's Symbols

- And Rituals in modern Iran, Washington University Press.
- Karl Castael Shroeder (2009), “Iran: Revolutionary History and Political Evolution”, Hawaii Pacific University.
- Lois Bragg (2004), “Oedipus Borealis: The Aberrant Body in Old Icelandic Myth and Saga”, Fairleigh Dickinson University Press.
- Mana Saadi Nejad (April 2009), “Mythological Themes in Iranian culture and Art: Traditional and Contemporary Perspectives”, Iranian Studies, Volume: 42, Number: 2.
- Marietta Stepaniants (April 2002), “The Encounter of Zoroastrianism with Islam, Philosophy East & West”, Volume:52.
- M.Serkan Taflıoğlu (2010), “Şah Nasıl Mat Oldu”, Kripto Yayınları.
- Mehmet Korkmaz (2012), “Mitolojik İran Efsaneleri”, Alter Yayınları.
- Mehmet Korkmaz (2010), “Zerdüş Dini: İran Mitolojisi”, Alter Yayınları.
- Mohammed Rıza Djalili ve Theirry Kelner (2011), “Iran’ın Son İki Yüzyil-lik Tarihi”, Bilge Yayınları.
- Muhammed Bâkır es-Sadr, “Bahsuhavle’l-Mehdîyye”, Dârü’t-Taaruf.
- Mustafa Öz (2012), “İslam Mezhepleri Tarihi”, Ensar Yayınları.
- Prods Oktor Skjaervo (Spring 2006), “Introductionto Zoroastrianism”, EIr Civ 102a.
- Sübhanî Ca’fer, “el-İlahiyyat ala hude’l-kitâbve’s-sünneve’l-akl”, Hasan Muhammed Mekki Amili (Der.), el-Merkezü’l-Alemili’d-Dirasat.
- Şahin Ahmetoğlu (Eylül – Aralık 2010), “İslam Mezhepleri Tarihinde Karizmatik Liderlik Anlayışı: Hz. Ali Örneği”, Milet ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt:7 Sayı:3.
- Şinasi Gündüz (2003), “Mecûsîlik”, DİA XXVIII.
- Tayyar Arı (2007), “Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savaş Ve Diplomasi, Alfa Yayınları.
- Touraj Atabaki (2010), “Devlet ve Maduniyet: Türkiye ve İran’da Modernleşme, Toplum ve Devlet”, Serhan Afacan (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ünal Gündoğan (2011), “Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi”, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt -3.
- Vedat Gürbüz (2004), “The Iranian Revolution”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 58-4.

William L. Cleveland (2004), "Modern Ortadoğu Tarihi", Agora Kitaplığı.

William W. Malandra (1983), "An Introduction to Ancient Iranian Religion", University of Minnesota Press.

Zeki Sarıtoprak (1997), "İslam İnancı Açısından Nuzül-i İsa Meselesi, Çağlayan Yayınları.